

---

*Місце та роль
народного мистецтва
у культурному просторі
XXI століття: осередки,
майстри, художні ідеї*

УДК 748.5

Наталія ГІЛЯЗОВА

**ВІТРАЖІ У ВІДНОВЛЕНИХ
САКРАЛЬНИХ СПОРУДАХ
ІВАНО-ФРАНКІВСЬКА
КІНЦЯ ХХ —
ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ**

Розглядаються іконографічні, художні та стилістичні особливості творів храмового вітражного мистецтва в м. Івано-Франківську. Виділені основні композиційні рішення та охарактеризовані колористичні особливості створення вітражів у відновлених сакральних спорудах кінця ХХ — початку ХХІ ст.

Ключові слова: вітраж, храмові споруди, засклення, відновлення, формування, іконографія, стилістика, художні особливості, композиція.

© Н. ГІЛЯЗОВА, 2018

Наприкінці ХХ ст. зі здобуттям незалежності в Україні розпочався процес відкриття та реставрації низки сакральних споруд, які упродовж десятиліть були закритими. Розміщення у храмах складів, умисне нищення релігійної атрибутики призвело до того, що багато пам'яток зазнали руйнівних наслідків. На сьогоднішній час більшість будівель сакральної архітектури Івано-Франківська передана у власність або користування громадам, які самотужки забезпечують їх відновлення та збереження [11].

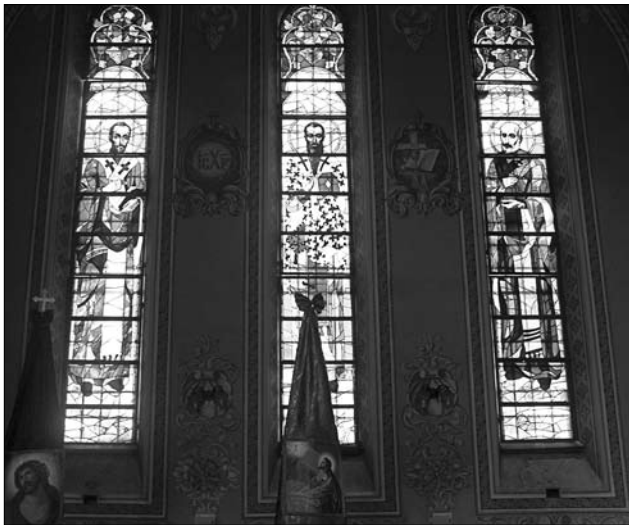
Облаштування внутрішнього просторового середовища храмів зумовлена літургійними канонами та вимогами конфесії [10]. Інтер'єр об'єднує низку функціональних об'єктів, які цілісно й органічно сприймаються лише в середовищі церковного простору [5, с. 657]. У період кінця ХХ — поч. ХХІ ст., поєднуючи з канонічними елементами облаштування — іконостасом, бічними вітварями, престолом, тетраподом, системою настінних розписів — в оздобленнях храмів почали широко застосовувати вітраж.

Новизна статті полягає в тому, що вперше, на основі зібраних польових матеріалів, розглянуто вітражі відновлених сакральних споруд Івано-Франківська, а саме — церкви Царя Христа та каплиці Божого милосердя. За мету поставлено виявити та з'ясувати особливості іконографії та художнього вирішення храмових засклень кінця ХХ — поч. ХХІ ст.

Під час реконструкції *церкви Царя Христа* у 1994 р. було встановлено низку вітражів класичної манери виконання. Вони виготовлені львівською фірмою «Беркут» під керівництвом Ю. Бека за ескізами С. Горб'юка. Упродовж 2013—2014-х рр. у храмі знову проводили відновлювальні роботи, зокрема вітражі помістили в нові ковані рами, замінивши пошкоджені частини та очистивши скло від забруднень (реставрацію здійснив художник-вітражист В. Федоряк¹).

Акцент храмової оздобы — це шість монументальних вітражів, вмонтованих у видовжені по вертикалі аркові віконні отвори. Вони розташовані на протилежних стінах — по три на кожній. Усі композиції є однофігурними та іконографічно близькими. У центрі кожного з них — статична постать святого в повний зріст, обрамлена у верхній частині рослинним декором. Такий композиційний

¹ Запис Н. Гілязової в м. Івано-Франківську від Валер'яна Федоряка, 1968 р. н.

Іл. 1. С. Горб'юк. Вітражі: св. Василій Великий, св. Іван Золотоуст, св. Григорій Богослов. Церква Царя Христа, 1994 р., м. Івано-Франківськ

Іл. 2. С. Горб'юк. Фрагмент вітража у церкві Царя Христа. 1994 р., м. Івано-Франківськ

підхід вдало вирішив проблему вузьких віконних отворів храму.

На декоративних заскленнях лівої стіни інтер'єру зображено фігури св. Княгині Ольги, св. Священномученика Йосафата та св. Володимира Великого. Ці величні постаті просвітителів та вчителів Христової віри пов'язані, передусім, із впровадженням християнства на теренах Русі-України. На вітражах правої стіни зображено св. Василя Великого, св. Івана Зо-

Іл. 3. С. Горб'юк. Вітраж у Церкві Царя Христа. 1994 р., м. Івано-Франківськ

лотоуста і св. Григорія Богослова — визначних проповідників і Отців Церкви. Фігури представлені на тлі мальовничого пейзажу (Іл. 1), з акцентом, на передньому плані, на постаті в оточенні трав. Митець С. Горб'юк використав пастельні відтінки вохристих, жовтих та зелених кольорів. У верхній частині кожного вітража зображені грона виноградної лози, які є алегоричним символом Євхаристії (Іл. 2) та повторюються в мотивах іконостасів та золочених рельє-

Іл. 4. С. Горб'юк. Вітраж «Благовіщення Пресвятої Богородиці». 1994 р., м. Івано-Франківськ

фів ікон [7, с. 62]. Пластична лінія рослин з листям та плодами в насичених тонах чітко прочитується на темному тлі й вдало замикає композицію.

У живописному вирішенні ликів художник обмежується виключно сіро-вохристими відтінками. Однак широкий діапазон тональних градацій свідчить про високий рівень майстерності. Слід окремо відзначити досконале авторське трактування постатей святих — вони шляхетно стримані, одухотворені та вражають своєю реалістичністю. Аналіз іконографії засвідчив багато спільних, ознак, у відтворенні ликів та колористичі з українським іконописом XVII—XVIII ст., а саме — постатям притаманні риси реальних людей та відсутня ідеалізуюча абстракція давніх канонів [4, с. 46].

Наступні засклення цього храму значно менші за розмірами — ними задекоровані чотири аркові отвори по кутах інтер'єру. Композиція об'єднана системою алегоричних образів (Іл. 3), на кожному з яких по центру розміщено відповідно ангела, лева, бика, орла, що символізують зміст чотирьох Євангелій та дій Господа [9, с. 51]. Фігури сформовані з великих детально розписаних шматків білого напівпрозорого скла. Композицію тла творить зображення неба,

через яке пробиваються промені сонця. Фон складений з дрібних модулів пастельних відтінків голубого та фіолетового кольорів. Вітраж органічно вписується в інтер'єр: декор підпорядкований формі вікна, структура якого створена взаємопов'язаними в одне ціле мотивами та елементами.

У віконні отвори за іконостасом вмонтовано три вітражі. Це композиції: «Благовіщення Пресвятої Богородиці», «Ісус Христос» та «Пресвята Євхаристія». По центру «Благовіщення» зображена колінопреклонена Пресвята Богородиця з руками, притисненими до грудей. Голова покрита мафорієм смарагдового кольору. В християнській іконографії смарагдовий, як і блакитний, є вираженням земної благодаті. Тому частини одягу Богородиці, Спасителя й апостолів відображали саме в цих кольорах [9, с. 95]. Складки вбрання детально прописані м'якими штрихами, що підкреслюють об'єм драперій. Поряд з Марією розкрите Євангеліє — книга Святого писма (Іл. 4). У верхньому лівому куті композиції — ангел, який тримає в руках лілею, що символізує таїнство великої звістки. У церковній іконографії лілея є символом невинності та водночас знаком Пресвятої Діви. У правому куті — образ Святого Духа, голуб, від якого відходять промені світла. Також з голубом асоціюється ще й мир, невинність, скромність. Символи та алегорії є компромісом між тілесними та абстрактними образами-знаками [9, с. 156]. На задньому плані символічно відтворений інтер'єр кімнати, сформований цільними масами скла фіолетових відтінків.

Композиція зі зображенням Ісуса Христа максимально наближена до ікони католицького обряду «Ісусе, я уповаю на тебе» написаної Є. Казимирівським на поч. XX ст. [3, с. 57]. Фігура в повний зріст спрямована до глядача, ліва рука притиснена до серця, з-під якої розходяться промені світла й огортають постать Христа. Права рука піднята для благословення. Хітон виконаний з масивних модулів скла темно-зеленого кольору, яке символізує земну благодать. Тло подібне, як у попередньому заскленні.

По центру третього засклення — розписана вишуканим декором чаша Євхаристії, над якою відтворено алегоричний образ Ніки, як символ всепереможної Христової Віри [1, с. 12]. По кутах площини у білих тонах відображено ангелів, спрямованих до центру. По низу композицію зами-

кають виноградні грона і квіти лілеї яскравих фіолетових та білих кольорів. Фон — насиченого блакитного кольору. Ця робота децю різниться від попередніх кольоровою гамою та манерою стилізації, однак такий композиційний підхід об'єднує твори і є своєрідним акцентом.

Завершують вітражний декор храму три однакових засклення, розміщені на хорах. По центру кожного з них — хрест із раменами-трилисниками з жовтих та червоних смуг. Тло викладене модулями безбарвного фактурного скла. Вікна по периметру окантовані широким обрамленням, рисунок якого утворений декоративними елементами — червоними півколами з жовтою облямівкою на голубому фоні. Таке трактування орнаменту нагадує елементи гуцульської різьби «копанички» [2, с. 22]. З обох боків обрамлення опоясане тонкими синіми та блакитними смугами, які об'єднують та завершують композицію.

Аналізуючи вітражі церкви Царя Христа, можна стверджувати, що вони побудовані на контрасті витончених пропорцій фігур з масивним формуванням тла. Водночас поєднання стриманих пастельних тонів з насиченими надають їм динаміки сприйняття. Фахова інтерпретація системи християнських символів та алегорій підсилена використанням дзвінких червоного, смарагдового, синього та білого кольорів.

Особливої уваги заслуговує **каплиця Божого милосердя**, відновлена на території Центральної міської клінічної лікарні. Вона вважається однією з найдавніших у місті. Архівних даних щодо періоду її зведення не збережено, тому можна припустити, що каплиця збудована в один час з лікарняним корпусом — близько 1840 р. Реставраційно-відновлювальний проект та нагляд за ремонтними і художньо-оздоблювальними роботами впродовж 2016—2017-х рр. здійснював В. Федоряк.

До початку роботи споруда була практично зруйнована (Іл. 5). На цей час автентичними залишилися несучі стіни з цегли, дерев'яна конструкція даху, камінь, яким оздоблений фундамент та фризи білого кольору на фасаді. Оскільки внутрішня частина будівлі була знищена повністю, автор вирішив створити аскетичний інтер'єр із мінімальними декоративними елементами. Стіни пофарбовані у символічний білий колір — мистецтвознавець Дмитро Степовик стверджує, що у церковному мистецтві «...

Іл. 5. Каплиця Божого милосердя (стан до відновлення). 1990-ті рр., м. Івано-Франківськ

Іл. 6. В. Федоряк. Вітраж у каплиці Божого милосердя. 2017 р., м. Івано-Франківськ

білий колір використовувався для означення небесного сяйва, яке перетворює, преображає, очищає й освячує все земне і матеріальне...» [9, с. 105].

На стінах, симетрично обабіч вхідних дверей, залишені фрагменти з неоздобиленої цегли у формі рівностороннього хреста. Контрастним доповненням слугують чорні ковані світильники, розміщені по периметру приміщення. Вони мають форму спрощеного хреста із раменами-трилисниками, у якого верхнє і горизонтальні рамена — однакові, а нижнє — довше. Це різновид хреста, який можна побачити в оздобленні сучасних храмів УГКЦ.

Над вхідними дверима — вітраж півкруглої форми, у нижній частині якого по центру розміщений звичайний міжконфесійний хрест [9, с. 40], виконаний зі скла жовтогарячого кольору. Від нього відходять схематичні промені сонця на фоні неба. Композиція сформована з вузьких смуг різної довжини жовтогарячих, білих та синьо-голубих відтінків (Іл. 6). Звернення автора до мотиву хреста є типовим елементом символічного вирішення храмового простору — від перших століть і до сьогодення хрест є образом власне спасіння, а не смерті, й залишаєть-

Іл. 7. В. Федоряк. Вітраж у каплиці Божого милосердя. 2017 р., м. Івано-Франківськ

ся незамінним знаком християнської церкви [9, с. 53]. Вгорі засклення домінує широка стрічка білого кольору, що «в'ється», з виразним написом «Ісусе, уповаю на Тебе». Вдале поєднання модулів різнофактурного скла надає твору декоративно-пластичного звучання, емоційного сприйняття та синкретично об'єднує весь інтер'єр.

Ще одна композиція розміщена вище вхідних дверей, у круглому вікні-розеті. Вона наслідує попередній вітраж та відтворює сонячне проміння на тлі блакитного неба. Зображення ускладнено проглядається з інтер'єру та має, скоріш за все, символічне значення. Вікно підсвічується і його добре видно з лікарні. За словами отця Р. Терлецького: «Вікно, яке світиться вночі, дає надію хворим на одужання і засвідчує, що про них пам'ятає Бог...»².

Наступне засклення розміщене у верхній частині бічних дверей захристії. По центрі зображено символ Святого Духа на фоні радіальних променів сонця. Алегорія голуба відтворена за традиційною іконографією — у фас з розкритими крилами [9, с. 51]. Зображення виконане з цільних шматків скла білого кольору та контрастує з жовтими та блакитними смугами скла, що позначають сонце і небо. Метод формування вітража за допомогою великих мас на тлі дрібних є доволі вдалим: композиція має цілісний вигляд, узагальнений темною, пластичною лінією спайки (Іл. 7).

Завершує оздоблення каплиці кругла кована люстра з декоративними вставками. Її площа розді-

² Запис Н. Гілязової в м. Івано-Франківську від о. Романа Терлецького.

лена двома тонкими смугами з темно-зеленого скла, кожна з яких увінчана хрестом. По центру кола розміщена широка кайма з орнаментом з хрестиків двох кольорів — темно-зелених та фіолетових. Подібні елементи зустрічаємо в українських народних мотивах, зокрема в гуцульському писанкарстві [6, с. 20]. Вся композиція базується на контрасті масивного білого тла та пластичного орнаменту. Додатково цей контраст підсилює живописна стриманість фону та барвистість центральної частини світильника.

Аналізуючи вітражі каплиці Божого милосердя, слід відзначити їхню домінуючу роль у створенні особливого емоційного середовища та релігійної атмосфери. Вони демонструють витончене мистецтво перетворення сонячного світла у «світло краси». Художник вміло застосував авторську манеру виконання через вдалу інтерпретацію канонічної іконографії, збагативши її оригінальними мистецькими прийомами — контрастами тону, внутрішнього наповнення площин, форм, матеріалів, які підсилені тонкою графічною лінією спайки.

Отож, викладений матеріал дає змогу стверджувати, що при створенні вітражів у відновлених са-кральних спорудах м. Івано-Франківська автори дотримуються усталеної іконографії, канонічних способів художнього вирішення образів, символіки кольорів та елементів. Найпоширеніші композиції, що відтворюють Біблійні сюжети — це Благовіщення Пресвятої Богородиці, образи Ісуса Христа, св. Княгині Ольги, св. Священномученика Йосафата й св. Володимира Великого, св. Василя Великого, св. Івана Золотоуста і св. Григорія Богослова, а також алегоричні сюжети голуба, чаші Євхаристії, ангела, лева, бика, орла та символічне відтворення хреста. Загалом засклення вирізняються глибокою духовністю, гармонійно-змістовним поєднанням та високопрофесійним виконанням.

1. Боньковська С.М. Український священний посуд XVI — першої пол. XVII ст. у контексті євхаристійного канону / С.М. Боньковська // Мистецтвознавство. — 2001. — С. 9—21.
2. Будзан А.Ф. Різьба по дереву в західних областях України / А.Ф. Будзан. — Київ : Академія Наук УРСР, 1960. — 105 с. : іл.
3. Гілязова Н.М. Храмові вітражі Івано-Франківщини кінця XX століття (стилістика, іконографія та художнє вирішення) / Н. Гілязова // Вісник Харківської

- державної академії дизайну і мистецтв. — 2011. — № 8. — С. 55—59.
4. Жолтовський П.М. Український живопис XVII—XVIII століття / П.М. Жолтовський. — Київ : Наукова думка, 1978. — 328 с.
  5. Клімашевський А. Найдавніші відомості про обставу церковного інтер'єру в Україні / А. Клімашевський // Народознавчі зошити. — 1998. — № 6. — С. 655—660.
  6. Манько В. Українська народна писанка / В. Манько. — Львів : Свічадо, 2008.
  7. Мельник В. Сакральне мистецтво Галичини XV—XX ст. / В. Мельник. — Івано-Франківськ : Лілея, 2007. — 200 с. : іл.
  8. Стасенко В. Еволюція канонізованих образів у дереворізах кирилических книг Галичини XVII ст. / В. Стасенко // Мистецтвознавство. — Львів, 2000. — С. 133—137.
  9. Степовик Д. Іконологія й іконографія / Д. Степовик. — Івано-Франківськ : Нова Зоря, 2003. — 318 с. : іл.
  10. Болюк О. Сучасний інтер'єр бойківських церков: проблема художньої цілісності [електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/16873/07-Volyuk.pdf?sequence=1>.
  11. Офіційний веб-сайт Івано-Франківської ОДА [електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.if.gov.ua/?q=news&id=7483>.

Nataliia Hiliazova

STAINED GLASS IN THE RESTORED SACRAL BUILDINGS OF IVANO-FRANKIVSK XX — EARLY XXI CENTURY

The article deals with the iconographic, artistic and stylistic features of the creation of works of temple stained glass art in Ivano-Frankivsk. The main compositional solutions are highlighted and the coloristic features of stained glass windows in the restored sacred buildings of the late XX — early XXI centuries are described.

Keywords: stained-glass, restoration, formation, composition.

Наталиа Гилязова

ВИТРАЖИ В ВОССТАНОВЛЕННЫХ САКРАЛЬНЫХ СООРУЖЕНИЯХ ИВАНО-ФРАНКОВСКА КОНЦА XX — НАЧАЛА XXI ВВ.

Рассматриваются иконографические, художественные и стилистические особенности создания произведений храмового витражного искусства г. Ивано-Франковска. Выделены основные композиции и выявлены колористические особенности создания храмовых витражей в восстановленных сакральных сооружениях конца XX — начала XXI в.

Ключевые слова: витраж, восстановление, застекление, формирование, иконография, художественные особенности, композиция.